

Правила і практика голосування за відкритими списками

Інформаційно-аналітичні матеріали

Київ – 2017

Правила і практика голосування за відкритими списками. Інформаційно-аналітичні матеріали : Український незалежний центр політичних досліджень. – К., 2017. – 52 с.

Видання містить огляд практичних моделей пропорційних виборчих систем, що надають можливість для персоналізованого голосування («відкриті списки»).

Матеріали підготовлено на основі конституційного й законодавчого регулювання виборчих процедур в Естонії, Латвії та Польщі, а також останніх даних щодо організації та результатів виборів. Відомості здатні слугувати підвищенню обізнаності суспільства про особливості виборчого процесу в умовах застосування пропорційних виборчих систем із «відкритими списками» та будуть корисними в ході подальшого поліпшення виборчих процедур в Україні.

Загальна редакція: Світлана Конончук

Рецензент: Денис Ковриженко

Автори:

Айвазовська Ольга (Організація виборів), Бурмагін Олександр (Агітація та доступ до інформації у виборчій кампанії), Кириченко Юлія, Бондаренко Богдан (Виборчі спори), Конончук Світлана (Суб'єкти виборів; Фінансування виборчих кампаній; Голосування та розподіл мандатів), Тищенко Юлія (Правила щодо захисту національних меншин; Гендерний вимір).

ISSN 978-966-137-090-5

Дане видання підготовлене в рамках проекту «Громадська підтримка реформування законодавства для парламентських виборів», що виконується Українським незалежним центром політичних досліджень спільно з Групою з реформування виборчого законодавства Реанімаційного Пакету Реформ та Міжнародною фундацією виборчих систем (IFES) у рамках проекту Центру демократії та верховенства права «Посилення коаліції РПР» за фінансової підтримки Європейської Комісії, Агентства США з міжнародного розвитку, Міністерства міжнародних справ Канади та британської допомоги від уряду Великої Британії.

Думки та позиції, висловлені тут, належать виключно авторам і не обов'язково відображають точку зору Агентства США з міжнародного розвитку, уряду США, Міністерства міжнародних справ Канади, уряду Канади, уряду Великої Британії або Європейського Союзу.

Зміст

Передмова	4
Естонія. «Персональні мандати» у пропорційній системі.....	6
Латвія. Можливості надання переваг кандидатам зі списку.....	21
Польща. Списки виборчих комітетів	34
Висновки	50

П е р е д м о в а

Вибори є основою для демократичного представництва та, зрештою, належного врядування. Виборча система у широкому сенсі слова встановлює обсяг виборчих прав громадян, можливість обирати і бути обраним.

З 1998 року в Україні застосовуються закриті списки у пропорційній складовій виборчої системи, коли виборець може обирати між політичними силами, але не впливає на те, які саме кандидати матимуть кращі шанси бути обраними.

У свою чергу, змішана система створює різноспрямовані ефекти, слабо підтримує інституціоналізацію партійної системи, не узгоджена з підходом до державного фінансування політичних партій і створює недостатньо передумов для відповідального парламентаризму, формування коаліції та уряду. Кампанії в одномандатних округах показують вразливість до чинників адміністративної керованості, до корупції, що позначається на результатах виборів.

Крім того, у зв'язку із тимчасовим виходом частини територій України з-під юрисдикції України, стало неможливим проведення однаково повноцінних виборів в усіх 225 одномандатних округах, а ті виборці, які були вимушені змінити місце свого проживання через воєнні дії чи незаконну анексію, з різних причин позбавлені суб'єктивного права брати участь у голосуванні в одномандатних округах.

Думка учасників широких кампаній публічних громадських обговорень прийнятності та перспектив вдосконалення виборчих процедур, що відбувалися в багатьох регіонах України в 2012, 2013, 2017 роках, сходилася на доцільності такої реформи виборчої системи, яка створить передумови для забезпечення: а) відповідності голосів, поданих за політичну силу, кількості її місць у парламенті; б) відновить право обирати для всіх виборців в Україні; в) забезпечить обрання повного складу парламенту; г) дозволить виборцю підтримати бажа-

ного представника; д) ускладнить обставини для незаконної керованості та виявлення політичної корупції; є) гармонізує положення про державне фінансування політичних партій, що залежить зараз від результатів підтримки партії виборцями у пропорційній частині, із виборчою системою в цілому.

Відтак, українські неурядові організації, що працюють над поліпшенням правил і культури виборів в Україні, – Громадянська мережа ОПОРА, Інтерньюз-Україна, Платформа прав людини, Центр політико-правових реформ, Український незалежний центр політичних досліджень – створили ці матеріали, щоб дати відповідь на поставлене учасниками громадських обговорень питання: як ефективно поєднати пропорційну систему з можливістю виборців підтримати бажаного кандидата зі списку політичної сили.

Цією роботою ми прагнемо проінформувати виборців про потенціал пропорційних виборчих систем із персоналізованим голосуванням та можливість їх застосування. У пропонованих матеріалах розглядаються виборчі системи Естонії, Польщі та Латвії. Ці країни – сусідки України, різ-

ні за своїм державним ладом і політичною системою, однак у них давно й успішно застосовуються різні моделі пропорційної виборчої системи з персоналізованим голосуванням.

Говорячи про виборчу систему, ми беремо до уваги наступні елементи:

- обсяг виборчих прав – можливість обирати і бути обраним;
- розмір округів – обирається один депутат чи більше;
- виборчу формулу, тобто порядок перетворення голосів виборців на мандати;
- мінімальні загороджувальні пороги, переходячи які той, хто балотується, може претендувати на участь у розподілі мандатів;
- форму вираження голосу, тобто можливість визначати, якій саме особі виборець делегує своє право на управління державою.

У видання увійшли статистичні дані чотирьох останніх виборів, що дозволяють побачити різні показники в їх динаміці.

«Персональні мандати» у пропорційній системі

Вибори до парламенту

Рійгікогу – Державні Збори – однопалатний парламент, депутати якого обираються строком на чотири роки. Пропорційна система закріплена Конституцією¹. Вибори в Рійгікогу – одні лише загальнонаціональні вибори в Естонії, якщо не брати до уваги вибори до Європейського парламенту. Президент обирається парламентом непрямым голосуванням².

Хто обирає

Правом обирати володіють громадяни Естонії з вісімнадцятирічного віку, які мають право голосу.

Хто балотується

Балотуватися до парламенту може кожен громадянин Естонії, якому виповнився 21 рік, і він має право голосу. Обмеження пасивного виборчого права: не можуть балотуватися засуджені, кадрові військові та особи, визнані недієздатними рішенням суду³. Висувати кандидатів на виборах до парламенту можуть політичні партії, а також можуть балотуватися незалежні кандидати.

¹ Estonia's Constitution of 1992 with Amendments through 2015. Art. 60 // Сайт даних Constitute. Доступ : https://www.constituteproject.org/constitution/Estonia_2015.pdf?lang=en

² Estonia's Constitution... Art. 79. – Ibid.

³ Riigikogu Election Act. Прийнятий у 2002 році зі змінами від 2017 року // Сайт Національної виборчої комісії Естонії. Доступ : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/514112013015/consolide/current>

Таблиця 1. Статистика виборів. Естонія⁴

Дані / Роки	2003	2007	2011	2015
Населення станом на 1 січня	1 375 341	1 342 920	1 329 660	1 313 271
Зареєстровані виборці	859 714	897 243	913 346	899 793
Політичні партії, які взяли участь у виборах	11	11	9	10
Політичні партії, що пройшли у парламент	6	6	4	6
Незалежні кандидати, які взяли участь у виборах	16	7	32	11
Незалежні кандидати, що пройшли у парламент ⁵	0	0	0	0

Організація виборчого процесу. Виборчі округи та кількість мандатів для округу

Кількість виборчих округів встановлена законом про вибори⁶, їх – 12. З них у Таллінні – 3 округи. Адміністративно Естонія ділиться на 15 повітів, міста Таллінн і Тарту.

Кількість мандатів для кожного округу на кожні вибори встановлює Національна виборча комісія відповідно до кількості виборців⁷. Для цього загальна кількість виборців (у 2015 році – 899 793 особи) ділиться на кількість мандатів – 101. Потім кількість виборців у кожному окрузі ділиться на отримане число. В окрузі розігрується стільки

⁴ Джерело даних: Elections in Estonia 1992–2015. National Electoral Committee. Tallinn 2016. – P. 32 // Сайт Національної виборчої комісії Естонії. Доступ : https://www.riigikogu.ee/wpcms/wp-content/uploads/2015/02/Elections_in_Estonia_1992_2015.pdf

⁵ Дані щодо результатів незалежних кандидатів сформовано нами на основі інформації щодо виборів у відповідні роки, уміщеної на сайті Національної виборчої комісії Естонії. Доступ : <http://rk2015.vvk.ee/>

⁶ Riigikogu Election Act... – Art. 6.

⁷ Riigikogu Election Act... – Art. 7.

мандатів, скільки цілих чисел складає поділене, а також мандати, додані округам почергово від залишків ділення у порядку спадання від найбільшого до найменшого залишку.

У таблиці наведено дані⁸ щодо кількості виборців у кожному із округів та відповідно – мандатів. У середньому кількість мандатів на округ становить 8, але відмінність між найбільшим (14) і найменшим (5) округом становить 2,8 рази.

Таблиця 2. Виборчі округи і належні мандати. Естонія

№	Виборчі округи	Зареєстровані виборці станом на 2015 рік	Належні в окрузі мандати
1	Гааберсті, Пих'я-Таллінн і Крістііне (округи в Таллінні)	82 205	9
2	Кексклін, Ласнамяє і Піріта (округи в Таллінні)	110 233	12
3	Мустамяє і Нимме	72 276	8
4	Хар'ю і Рапла	129 068	14
5	Гію, Ляене, Саареа	56 033	6
6	Ляене-Віру	45 899	5
7	Іда-Віру	63 380	7
8	Ярва і Вільянді	65 256	7
9	Йогева і повіт Тарту	66 106	8
10	місто Тарту	68 149	8
11	Виру, Валга і Пилва	75 542	9
12	Пярну	65 646	8
Загалом		899 793	101

⁸ Дані Національної виборчої комісії щодо зареєстрованих виборців та явки у 2015 році // Сайт НВК. Доступ : <http://rk2015.vvk.ee/detailed.html>

Виборчі комісії

Структура комісій трирівнева: Національна виборча комісія; повітові виборчі комісії (у столиці країни Таллінні та місті Тарту функції повітових комісій виконують міські); дільничні комісії. Повноваження усіх комісій складають чотири роки⁹.

Національна виборча комісія стежить за дотриманням загальних принципів виборів, наглядає за діяльністю Державної служби з організації виборів (у такому вигляді вона працює з 2017 року, є структурною одиницею Рійгікогу і займається організаційним забезпеченням виборів), реєструє кандидатів, забезпечує правила електронного голосування, встановлює результати голосування та виборів, розглядає скарги, встановлює недійсність результатів голосування.

Склад Національної виборчої комісії формується на неполітичній основі із числа професіоналів суддівської влади та різних структур державного контролю. Суддю суду першої інстанції та суд-

дю апеляційного суду до неї призначає Голова Верхового Суду. Канцлер юстиції, що становить окремий конституційний орган, призначає до НВК свого радника. Співробітника Державного контролю призначає Генеральний аудитор. Державного прокурора призначає Генеральний прокурор. Представника урядового офісу призначає Державний секретар. Також з боку Правління аудиторів до НВК призначається аудитор інформаційних систем¹⁰.

Унікальною особливістю роботи Національної виборчої комісії є можливість залучення резервних членів, які мають такі ж самі повноваження, що й повноправний член комісії, та можуть їх замінити у разі їхньої відсутності.

Політичні партії беруть участь у формуванні лише дільничних виборчих комісій, але кожна партія має права на двох уповноважених, які представляють її інтереси в Національній виборчій комісії.

⁹ Riigikogu Election Act... – Art. 10.

¹⁰ Riigikogu Election Act... – Art. 10. Варто зазначити, що структура Національної виборчої комісії змінилася з 1 січня 2017 року відповідно до законодавчих змін від 6 травня 2016 року.

Списки виборців

Кількість виборців визначається на основі Реєстру населення станом на перше число місяця, в якому оголошено вибори. Від цього дня Міністр з регіональних питань протягом трьох днів надає Республіканській виборчій комісії дані щодо кількості виборців у межах повітів, міст і міських районів Таллінна. Дані виборців у Реєстрі містять тільки належність виборця до повіту, міста та міського району Таллінна.

10

Суб'єкти виборів і реєстрація

Право висувати кандидатів мають два суб'єкти виборів – політичні партії та незалежні кандидати. Незалежні кандидати можуть бути самовисунцями або висунуті іншими виборцями¹¹.

Грошова застава однакова для кожного кандидата і дорівнює одній мінімальній зарплаті на рік виборів, що для парламентських виборів 2015 року становило €355.

Політичні партії відповідно до своїх статутів формують для реєстрації власні списки в округах та загальнонаціональний список, самостійно визначають порядок розташування імен кандидатів для кожного окружного списку. Кількість кандидатів від партії в кожному окрузі може коливатися від одного до тієї кількості, скільки мандатів призначено для виборів в окрузі, і до двох кандидатів може перевищувати кількість мандатів, так що загальна кількість кандидатів від партій по країні не може перевищувати 125. Жодна політична партія не може отримати мандатів більше, ніж висунула кандидатів.

Цензу осілості для пасивного права немає: кожен кандидат (і від партії, і незалежний) може бути висунутий у будь-якому окрузі незалежно від місця проживання, але тільки в одному. Члени інших політичних партій чи незалежні кандидати не можуть бути включені до партійних списків.

¹¹ До зміни в 2014 році закону про вибори до Рійгікогу грошова застава для кандидата на попередніх виборах становила дві мінімальні заробітні плати.

Встановлено вимоги щодо мінімального рівня членства для реєстрації партії. Об'єднання може бути зареєстровано, якщо в ньому не менше 500 членів¹², а для внесення до реєстру необхідно подати інформацію про їхні імена та прізвища, дату народження, дату вступу до партії, персональний ідентифікаційний код¹³. Партія не може бути внесена до реєстру під назвою партії, що міститься в реєстрі чи вже була видалена із нього. Партії зобов'язані вести належний облік членства і на вимогу реєстратора надавати всю передбачену інформацію про членів партії і стан обліку. Список членів партій доступний в он-лайновому сервісі реєстратора¹⁴.

Національна виборча комісія, яка реєструє списки партій (для кожного округу і національного списку кожної партії), а також списки незалежних

кандидатів, формує з них зведені виборчі списки для кожного із 12 округів.

На початку зведеного окружного виборчого списку вказуються найменування партії, імена та кількість кандидатів від кожної з них в окрузі, а перелік незалежних кандидатів включається до зведеного окружного списку після усіх партійних списків округу. Розташування назв партій в окружному списку, а також імена незалежних кандидатів розміщуються у порядку їхньої реєстрації. Першій партії в окружному списку та далі – списку незалежних кандидатів – присвоюється порядковий номер, починаючи від 100, другій партії – від 200, третій – від 300 і т.д. Розташування партій і кандидатів в окружному списку можна побачити на прикладі округу № 1 в Таллінні¹⁵.

¹² До 2014 року така кількість осіб становила 1 000.

¹³ Political Parties Act... – Art. 6, 8.

¹⁴ Political Parties Act... – Art. 81. Сайт реєстратора : <https://ariregister.rik.ee/>

¹⁵ Дані Національної виборчої комісії Естонії щодо парламентських виборів 2015 року // Сайт Національної виборчої комісії Естонії : <http://info.rk2015.vvk.ee/kandidaadid/1/>

Рис. 1. Окружний список кандидатів. Естонія. 2015 р.

Tallinna Haabersti,	nr 267	ANTS LEEMETS	Eestimaa Ühendatud Vasakpartei	nr 710	ENNO TAMM		
Põhja-Tallinnaja Kristiinelinnaosa	nr 268	TATJANA MURAVJOVA	nr 552	VICTOR POLYAKOFF	nr 711	ANTON STALNUHHIN	
Rahva Ühtsuse Erakond	nr 269	KARIN PÄRTEL	nr 553	DIANA VINOGRADOVA	nr 712	MÄRT SULTS	
nr 101	nr 270	LIINA HERMAKÜLA	nr 554	ADA LEIST		<i>Kandidaate 11</i>	
nr 102	nr 271	ANDRES ARO	nr 555	JEKATERINA KRAVTSOVA			
nr 103	nr 272	GEROL SILKIN		<i>Kandidaate 4</i>			
		<i>Kandidaate 3</i>				Sotsiaaldemokraatlik Erakond	
						nr 827	EIKI NESTOR
Eesti Konservatiivne	Erakond Isamaaja Res Publica		Eesti Vabaerakond			nr 828	MARIANNE MIKKO
Rahvaerakond	Liit		nr 577	NEEME KUNINGAS		nr 829	ALEKSEI TUROVSKI
nr 137	nr 387	KEN-MARTI VAHER	nr 578	KÜLLIKI KÜBARSEPP		nr 830	JAAK JUSKE
nr 138	nr 388	LIISA-LY PAKOSTA	nr 579	ANTS MILLER		nr 831	SIRJE KEEVALLIK
nr 139	nr 389	TARMO KRUUSIMÄE	nr 580	LII RAMJALG		nr 832	MARIS SILD
nr 140	nr 390	MAKSIM ROGALSKI	nr 581	TÖNU TEEVEER		nr 833	SANDRA KAMILOVA
nr 141	nr 391	DIANA INGERAINEN	nr 582	IVIKA PUUST		nr 834	RAIKO PUUSTUSMAA
nr 142	nr 392	IMRE RAMMUL	nr 583	GEORG KIRSBERG		nr 835	TIIA TIIK
nr 143	nr 393	TIIA SIHVER	nr 584	PEETER KÖLUVERE		nr 836	HEINART PUHKIM
nr 144	nr 394	AVO ÜPRUS	nr 585	MAGOMED		nr 837	KATRIN SAKS
	nr 395	TIIT MEREN		MURTUZALIEV			<i>Kandidaate 11</i>
nr 145	nr 396	HENRIK AAVIK	nr 586	KUIDO MERITS			Eesti Iseseisvuspartei
nr 146	nr 397	TIIT RIISALO	nr 587	JAANUS PAASOJA		nr 952	RAIVO ORGUSAAR
nr 147		<i>Kandidaate 11</i>		<i>Kandidaate 11</i>			<i>Kandidaate 1</i>
	Erakond Eestimaa Rohelised		Eesti Keskerakond				Üksikkandidaadid
Eesti Reformierakond	nr 512	OLEV-ANDRES TINN	nr 702	MIHHAIL KÖLVART		nr 970	SVETLANA IVNITSKAJA
nr 262	nr 513	ANDREI GUDIM	nr 703	VIKTOR VASSILJEV			<i>Kandidaate 1</i>
nr 263	nr 514	EERO UUSTALU	nr 704	KALEV KALLO			
nr 264	nr 515	RAIVO JUURAK	nr 705	LAURI LAASI			
nr 265	nr 516	PIRET KÄIGE	nr 706	KARIN TAMMEMÄGI			
	nr 517	MIHKEL VESKIMÄGI	nr 707	ANDREI NOVIKOV			
nr 266		<i>Kandidaate 6</i>	nr 708	MAREK JÜRGENSON			
			nr 709	IRINA ANTONJUK			

Фінансування кампаній

Джерелами фінансування передвиборчої кампанії незалежних кандидатів є внески та особисте майно (property) кандидата¹⁶, політичних партій – кошти партії. Вони складаються з: 1) членських внесків; 2) асигнувань з державного бюджету (для партій, які набрали принаймні 1% голосів на парламентських виборах)¹⁷; 3) внесків (пожертв) від фізичних осіб¹⁸; 4) операцій із власністю політичної партії. При цьому заборонені анонімні внески; внески від юридичних осіб; передача або надання права на використання товарів, послуг або майнових прав політичній партії на умовах, недоступних іншим особам; звільнення від зобов'язань; відмова від претензій проти політичної партії¹⁹.

Кандидати, включені до списків партій, мають право вести кампанію за власний кошт незалежно від коштів партії, але мусять подати свій фінансовий звіт. Усі кандидати повідомляють в наглядовий орган інформацію щодо відкриття рахунку, в іншому разі вони сплатять штраф.

Одиночні («незалежні») кандидати і політичні партії упродовж місяця після дня голосування подають до Комітету з нагляду за фінансуванням політичних партій звіт, який публікується, про джерела коштів і витрати²⁰. Звіти одиночних кандидатів і політичних партій відрізняються за обсягом інформації. У звіті одиночних кандидатів зазначаються тип внеску, ім'я та ідентифікаційний код жертвувача, сума внеску, дата нарахування внеску; у звіті партій – крім названого

¹⁶ Political Parties Act. Прийнятий 11 травня 1994 зі змінами від 5 лютого 2014 року. – Art. 52.

¹⁷ До 2014 року правила щодо фінансування були наступні: партія, яка набрала принаймні 1% голосів на парламентських виборах, отримувала із державного бюджету €9 587 на рік, 4% – €15 978 на рік. Див.: Political Parties Act... – Art. 127. Партія, що пододала загороджувальний поріг, отримує фінансування пропорційно до кількості місць у парламенті. Змінами від 2014 року, для складу РійгікогуXIII скликання, що був обраний у 2015 році, партії, яка набрала дійсних голосів у межах між 2 і 3%, належить € 30 тис., між 3 і 4% – €60 тис., між 4 і 5% – €100 тис. Доступ : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/502062014001/consolide/current>

¹⁸ Політична партія може приймати пожертву до €1200 на рік (Art. 123 Political Parties Act. Доступ : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/502062014001/consolide/current>).

¹⁹ Political Parties Act... – Chapter 21.

²⁰ Political Parties Act... – Art. 52. Доступ : <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/502062014001/consolide/current>

зазначаються витрати організацій, афілійованих із партією, витрати кандидатів, що були внесені до списку партії. Звіти кандидатів від політичних партій додаються до звіту партії.

Витратами на виборчу кампанію вважаються: витрати на рекламу (телебачення, радіо, інтернет, рекламу на вулиці та в газетах, друковані рекламні матеріали); витрати на зв'язки з громадськістю; витрати на друк; витрати на громадські заходи тощо.

14

У звіті зазначаються: дата надходження коштів; стаття витрат; прізвище та ім'я одержувача; особиста ідентифікація або реєстровий код одержувача; вид витрат; ціна витрат; виплачена сума витрат; нарахування; дата оплати.

Агітація та доступ до інформації у виборчій кампанії

Телерадіоорганізації мають дотримуватися загального принципу – якщо надали ефірний час одному з учасників перегонів, зобов'язані на тих же умовах надавати іншим. Виборчий закон на період агітації, який починає діяти з часу реєстрації останнього кандидата, обмежує вуличну політичну агітацію, розміщення знаків, логотипів, символіки партій, а також забороняє агітацію в день виборів та у приміщеннях для голосування, а також у приміщеннях, «через які виборці проходять до зали для голосування»²¹. Будь-яких інших, спеціальних правил гри законодавство Республіки Естонія не містить.

Інформація про списки кандидатів публікується у ЗМІ. У день голосування зведений список кандидатів по даному виборчому округу і загальнодержавні списки кандидатів вивішуються у приміщенні для голосування та безпосередньо у кабінках.

²¹ Riigikogu Election Act... – Chapter 2.

Правила щодо захисту національних меншин у виборчому процесі. Гендерний вимір балотування

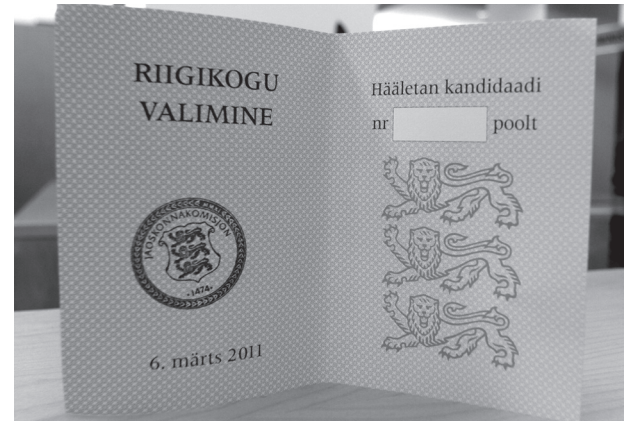
Спеціальних стимулів чи законодавчих правил для участі у виборах представників національних меншин і дотримання гендерного балансу у списках не існує.

За результатами виборів 2003, 2007, 2011 і 2015 років до парламенту Естонії було обрано 18,8%, 23,8%, 19,8% і 23,8% жінок відповідно.

Голосування та розподіл мандатів між списками і кандидатами

Виборець голосує за кандидата. Він вписує у виборчому бюлетені у призначеному для цього місці реєстраційний номер бажаного кандидата, який балотується у виборчому окрузі за місцем проживання виборця. Перша цифра номера вказує, в який саме список включений кандидат, друга і третя – на його номер у списку.

Рис. 2. Бюлетень для голосування на парламентських виборах в Естонії. 2011 р.

Розподіл мандатів між кандидатами і партіями відбувається в три етапи.

Перший етап – розподіл персональних мандатів в округах. Мандати отримують ті кандидати зі списків, які набрали в окрузі кількість голосів, необхідну для обрання одного кандидата. Встановлюється вартість одного мандата в кожному

окрузі (окружна квота). Для цього кількість дійсних голосів виборців у окрузі за всі списки V ділиться на кількість мандатів у цьому окрузі N .

Формула:

$$V_{\text{дійсні голоси в окрузі}} / N_{\text{кількість мандатів в окрузі}} = Qd_{\text{окружна квота}}$$

Обрані: такі персональні мандати отримують кандидати, які у своєму окрузі набрали кількість голосів виборців, що становить окружну квоту чи перевищує її. При цьому немає значення, подолала партія загороджувальний поріг чи ні.

Другий етап розподілу – розподіл окружних мандатів між партіями. Дійсні голоси, набрані кандидатами кожної партії в округах, сумуються і встановлюється, які з партій подолали 5% поріг і можуть брати участь у розподілі мандатів. Партія отримує в окрузі стільки мандатів, скільки цілих чисел, що дорівнюють окружній квоті, вміщується в суму її дійсних голосів у окрузі. При цьому персональні мандати, отримані кандидатами від списку партії, входять у цю кількість і вже надалі під час розподілу мандатів не враховуються. Тобто, якщо окружна квота становить, наприклад, 12 000 голосів, а всі голоси, віддані за список партії, становлять 56 787 голосів, то в окрузі пар-

тія отримає чотири мандати, але якщо вже було видано два персональні мандати, то для розподілу між кандидатами в окружному списку партії залишиться два мандати.

Формула:

$$Vpd_{\text{кількість голосів за партію в окрузі}} / Qd_{\text{окружна квота}} = Mpd_{\text{кількість мандатів для партії в окрузі}}$$

Кількість мандатів партії в окрузі збільшується на один мандат, якщо кількість голосів за партію в окрузі становить, щонайменше, 75% від окружної квоти або якщо решта голосів після розподілу мандатів становить більше 75% від окружної квоти.

Обрані: кандидати ранжуються в списку відповідно до кількості набраних голосів. Обраними вважаються ті по порядку, хто розташований у списку вище. Якщо як мінімум два кандидати отримали однакову кількість голосів, то обраним виявиться кандидат, який розташовується вище в загальнодержавному списку кандидатів. Але у будь-якому разі кандидат має набрати в окрузі не менше 10% голосів від окружної квоти, інакше такий кандидат мандат в окрузі не отримає,

навіть якщо партія ще не вичерпала належну їй кількість мандатів у окрузі (Ст. 62).

Третій етап розподілу – розподіл компенсаційних мандатів (тих, що не були розподілені в округах на основі простої окружної квоти між кандидатами і партіями, які подолали бар'єр) на рівні загальнонаціональних списків. Встановлюється, в якій партії найбільша решта голосів, і по черзі ці голоси діляться у порядку спадання величин за методом найбільших залишків (модифікованим методом д'Ондта з кроком в один та коефіцієнтом 0,9, починаючи з одиниці: $1; 2^{0,9}; 3^{0,9}; 4^{0,9} \dots$)²². Ділення триває, доки не вичерпається перелік кандидатів у списку партії. Порівняльні числа зіставляються. Спочатку мандат передається партії з найбільшим порівняльним числом, другий мандат – наступній і т.д. Якщо порівняльні числа як мінімум двох партій виявляються рівними, то мандат отримує партія, чиї кандидати розташовані вище у консолідованому списку (зареєстровані раніше) (Ст. 62).

Наприклад, окружна квота становить 12 000 голосів, загороджувальний поріг подолали шість

партій, у кожній з яких є залишки голосів, що не становлять окружну квоту, і залишаються нерозподіленими 11 мандатів. У партії А – 4 025 голосів, В – 3 850 голосів, С – 2 690 голосів, D – 2 645 голосів, E – 2 128 голосів, F – 1 398 голосів.

Обрані: всередині загальнонаціонального списку партії компенсаційний мандат отримує кандидат, який розташовується у загальнонаціональному списку партії вище, але за нього має бути віддано не менше 5% голосів від простої квоти. Якщо при розподілі компенсаційних мандатів виявиться, що в загальнодержавному списку недостатньо таких кандидатів (тобто, решта кандидатів отримала менше, ніж 5% голосів від простої квоти), то компенсаційний мандат отримує кандидат того ж списку, що отримав найбільший відсоток голосів у порівнянні з простою квотою зі свого виборчого округу. У разі рівності голосів компенсаційний мандат отримує кандидат, розташований вище у представленому списку. При розподілі компенсаційних мандатів серед кандидатів загальнонаціонального списку партії не враховуються ті кандидати, що вже обрані в округах.

17

²² Як видно, така модифікація методу дільників д'Ондта дещо підтримує партії з більшими залишками голосів.

Таблиця 3. Розподіл компенсаційних мандатів за модифікованим методом д'Ондта. Естонія

Дільник / Голо- си	A 4 025	B 3 850	C 2 690	D 2 645	E 2 128	F 1 398
Дільник 1	4 025 Перший мандат	3 850 Другий мандат	2 690 Третій мандат	2 645 Четвертий мандат	2 128 Сьомий мандат	1 398
Дільник 2 ^{0,9} (1,8)	2 236 П'ятий мандат	2 138 Шостий мандат	1 494 Восьмий мандат	1 469 Десятий мандат	1 182	776,6
Дільник 3 ^{0,9} (2,7)	1 490 Дев'ятий мандат	1 425,9 Одинадцятий мандат				
Дільник 4 ^{0,9} (3,6)	1 118					
Мандати	3	3	2	2	1	0

Партія зберігає за собою голоси у разі, якщо кандидат вибуває у період після голосування, але голоси, подані за незалежного кандидата, анулюються.

Таблиця 4. Структура мандатів на виборах до Рійгікогу. Естонія

Види мандатів / Вибори	2003	2007	2011	2015
Персональні мандати	14	10	14	13
Окружні мандати	60	65	68	66
Компенсаційні мандати (загальнонаціональні списки)	27	26	19	22

Виборчі спори. Оскарження результатів виборів

Розгляд виборчих спорів в Естонії відбувається на трьох рівнях і його здійснюють місцеві виборчі комісії, Національна виборча комісія та суди.

Будь-який суб'єкт виборів може подати скаргу до окружної виборчої комісії. У разі відхилення такої скарги зацікавлена особа зберігає право звернутися з нею до Національної виборчої комісії. Скарги щодо актів окружних виборчих комісій подаються до Національної виборчої комісії через відповідні окружні комісії, скарги на акт Комісії з електронного голосування – напямуч протягом трьох днів з моменту порушення права, а комісії мають ухвалити рішення протягом трьох днів. Також скарги на рішення виборчих комісій, Комісії з електронного голосування розглядають суди. Скарги до Верховного Суду подаються через Національну виборчу комісію протягом трьох днів з моменту повідомлення про рішення Національної виборчої комісії. Рішення Верховного Суду має бути винесено не пізніше, ніж за сім днів з моменту отримання скарги від Національної виборчої комісії.

Верховний Суд має повноваження щодо визнання результатів голосування на виборчій ділянці, у виборчому окрузі, державі загалом включно з результатами електронного голосування, недійсними повністю або частково. Якщо Національна виборча комісія або Верховний Суд визнали під-

сумки голосування недійсними, то призначається новий день виборів, і на відповідній виборчій дільниці або виборчому окрузі, повіті, містах Таллінні, Тарту або по всій країні проводиться повторне голосування.

За втручання у вибори, фальсифікацію виборчого процесу, шахрайство під час виборчого про-

цесу (неодноразове голосування, голосування без права голосу), порушення конфіденційності голосування, втручання у виборчі кампанії, незаконну агітацію, порушення свободи виборів, включаючи підкуп виборців, встановлено різні види відповідальності. Більшість санкцій передбачають штрафи (до €3600), хоча можливе позбавлення волі на один рік.

Можливості надання переваг кандидатам зі списку

Вибори до парламенту

Виборча система до Сейму – однопалатного парламенту – регулюється на рівні Конституції, де закріплено, що депутати обираються за пропорційною системою шляхом вільних виборів²³ строком на чотири роки, а Президент обирається Сеймом.

Хто обирає

Активним правом володіють громадяни Латвії віком від 18 років. Голосувати можна в будь-якому окрузі, реєструючись для голосування безпосередньо

на дільниці. Про участь у виборах робиться спеціальна позначка у паспорті виборця. Лише паспорт громадянина Латвії є документом, що посвідчує особу виборця.

Хто балотується

Балотуватися в Сейм можуть громадяни Латвії з 21-річного віку, які мають право голосу, крім тих, хто знаходиться під опікою чи відбуває покарання у місцях позбавлення волі; судимих за умисний злочин (крім реабілітованих, чи судимість з яких знята або погашена); тих, хто був визнаний неосудним за

²³ The Constitution of the Republic of Latvia from 1 February 1992 amended 19 June 2014. – Art. 6 // Сайт Сейму Латвії. Доступ : <http://www.saeima.lv/en/legislation/constitution>

Таблиця 5. Статистика виборів. Латвія

Роки виборів	2006 ²⁴	2010 ²⁵	2011 ²⁶	2014 ²⁷
Населення станом на 1 січня	2 208 840²⁸	2 074 605²⁹	2 070 371³⁰	1 986 096³¹
Зареєстровані виборці	1 448 039³²	1 532 319³³	1 543 785³⁴	1 552 235³⁵
Загальна кількість списків, які взяли участь у виборах	19	13	13	13
Списки політичних партій (коаліцій), які взяли участь у виборах	11/8	7/6	9/4	10/3
Загальна кількість списків, що пройшли в парламент	7	5	5	6
Політичні партії, що пройшли у парламент / коаліції	3/4	0/5	2/3	3/3

²⁴ Результати виборів до Сейму у 2006 року // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/28555.html>

²⁵ Результати виборів до Сейму у 2010 року // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/29777.html>

²⁶ Результати виборів до Сейму у 2011 року // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <http://www.velesanas2011.cvk.lv/>

²⁷ Результати виборів до Сейму 2014 року // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/30868.html>

²⁸ Населення Латвії у 2006 році // Сайт Expansión. Доступ : <https://countryeconomy.com/demography/population/latvia?year=2006>

²⁹ Населення Латвії у 2010 році // Сайт Expansión. Доступ : <https://countryeconomy.com/demography/population/latvia?year=2010>

³⁰ Результати перепису населення 2011 року // <http://www.csb.gov.lv/en/statistikas-temas/census-latvia-1925-2011-39110.html>

³¹ Населення Латвії у 2014 році // Сайт Expansión. Доступ : <https://countryeconomy.com/demography/population/latvia?year=2014>

³² Кількість виборців станом на 07.10.2006 // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/28749.htm>

³³ Кількість виборців станом на 02.10.2010 // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/29899.html>

³⁴ Кількість виборців станом на 17.09.2011 // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/30252.html>

³⁵ Кількість виборців станом на 01.10.2014 // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <http://sv2014.cvk.lv/index.html>

скоєний злочин чи психічно хворим; тих, хто були штатними співробітниками служб державної безпеки чи контррозвідки іноземних держав або осіб, які були штатними співробітниками служб державної безпеки, розвідки чи контррозвідки СРСР, Латвійської РСР (за винятком працівників адміністративно-структурних підрозділів КДБ СРСР чи Латвійської РСР); тих, хто після 13 січня 1991 року перебував у Комуністичній партії Радянського Союзу або Латвійській Комуністичній партії, в Інтернаціональному фронті трудящих Латвійської РСР, в Об'єднаній раді робітничих колективів, в Організації ветеранів війни і праці, у Вселатвійському комітеті суспільного порядку; судимих із заборону виставляти свою кандидатуру на виборах у Сейм, Європейський парламент, представницькі органи місцевої влади (за винятком реабілітованих осіб або осіб зі знятою чи погашеною судимістю)³⁶.

Також встановлено вимоги щодо серйозності намірів кандидатів. Якщо кандидатом у депутати

заявлений Президент, Державний контролер чи член Ради Державного контролю, Надзвичайний і Повноважний Посол, суддя Конституційного Суду, прокурор, співробітник поліції чи професійний військовий, то вони після реєстрації списку кандидатів у депутати повинні залишити посаду та упродовж місяця подати до ЦВК документи на підтвердження цього факту. Суддя суду звичайної юрисдикції може бути кандидатом без залицення посади, але у разі обрання депутатом Сейму втрачає посаду судді³⁷.

Організація виборів

Вибори оголошуються за 80 днів до дати голосування, на дострокових виборах – за 50 днів. Реєстрація кандидатів закінчується за 60 днів до виборів, у разі проведення дострокових виборів – за 30 днів.

Сейм не пізніше, ніж через шість місяців після його скликання створює Центральну виборчу комісію як постійнодіючий державний орган³⁸.

³⁶ The Saeima Election Law у редакції від 14 липня 2014 року. – Art. 5 // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/30067.html>

³⁷ The Saeima Election Law ... – Art. 6.

³⁸ Law on the Central Election Commission від 20 січня 1994 року в редакції від 6 травня 2010 року. – Art. 1 // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/28127.html>

Центральна виборча комісія складається з дев'яти членів-виборців. Голову Центральної виборчої комісії і сім членів комісії обирає Сейм, а ще одного члена зі складу суддів – Верховний Суд на своєму пленумі. Формуються виборчі комісії міст республіканського значення та крайові³⁹.

Виборча комісія міста республіканського значення або краю обирається думою відповідного міста республіканського значення або краю. Виборчі комісії як постійні органи самоврядування діють протягом усього терміну повноважень відповідної думи. Право висувати і заявляти своїх представників до виборчої комісії мають політичні партії та їх коаліції, а також кожен депутат відповідної думи або не менше 10 виборців.

Законом про вибори визначено п'ять округів. Центральна виборча комісія встановлює кількість мандатів у кожному окрузі пропорційно числу виборців у виборчому окрузі, яке констатують відповідно до даних Реєстру населення за чотири місяці до дня виборів. Щоб встановити, скільки саме

мандатів буде розіграно в кожному із п'яти округів, кількість усіх виборців ділять на 100 (за кількістю місць у Сеймі). Потім кількість виборців кожного із округів ділять на отримане число. Якщо з'ясується, що сума отриманих чисел менша, ніж 100, то починають додавати мандати по одному доти, доки сума цілих чисел не почне дорівнювати 100. Додавати по мандату починають з того округу, де залишок від поділу найбільший. У разі, якщо дробові залишки однакові у двох округах, мандат додають тому округу, де ціле число менше. Якщо ж показники збігаються, повністю тотожні й дробові залишки, і цілі числа, тоді долю мандату вирішує жеребкування⁴⁰.

Математично середня кількість мандатів на округ дорівнює 20, хоча розрив між найбільшим та найменшим округом постійно зростає. Так, у 1993 році різниця між найменшим (14 мандатів) і найбільшим (26 мандатів) округом становила 12 обраних депутатів, а вже у 2014 році – 19 (найбільший – 32, найменший – 13).

³⁹ Law on City and Municipality Elections Commissions and Polling Station Commissions від 19 травня 1995 року в редакції від 13 грудня 2012 року.
Доступ : <https://www.cvk.lv/pub/public/30392.html>

⁴⁰ The Saeima Election Law... – Art. 8.

Таблиця 6. Округи та належні мандати. Латвія

Номер округу	Виборчі округи	Зареєстровані виборці (станом на останні вибори 2014 року) ⁴¹	Належні мандати ⁴²
1	Рига	500 250	32
2	Відземе	401 864	26
3	Латгалія	225 675	15
4	Курземе	198 771	13
5	Земгале	225 675	14
Загалом		1 552 235	100

Висування кандидатів та фінансування виборів

Право висувати кандидатів мають два суб'єкти: політичні партії, в яких не менше 500 членів, і за-

реєстровані вони не пізніше, ніж за рік до оголошення виборів, та коаліції політичних партій (у них повинно бути не менш 500 членів у списку). Партії (коаліції) висувають окружні списки, які реєструє Центральна виборча комісія.

Партії (коаліції) вносять заставу у розмірі €1400⁴³, яка надає право суб'єкту виборів представити свої списки у всіх п'яти округах. Застава повертається, якщо партія (коаліція партій) здобуває щонайменше 2% дійсних голосів⁴⁴ виборців у країні.

Політичні партії фінансуються з наступних джерел: членські внески, внески фізичних осіб, доходи від господарської діяльності партії, державний бюджет⁴⁵. Державне фінансування надається політичній партії, яка набрала не менше 2% на парламентських виборах, у розмірі €0,71 за кожен голос⁴⁶.

⁴¹ Явка на виборах до Сейму 2014 року // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <http://sv2014.cvk.lv/index.html>

⁴² Обрані депутати Сейму у 2014 році // Сайт ЦВК Латвії. Доступ : <http://sv2014.cvk.lv/elected.html>

⁴³ До 2014 року застава становила 1000 латів. Див. Закон про вибори до Сейму у редакції від 23 липня 2011 року // Сайт Парламенту Вірменії. Доступ : <http://www.parliament.am/library/norelectoral%20law/latvia.pdf>

⁴⁴ Дійсними голосами відповідно до закону про вибори вважаються дійсні конверти з бюлетенями, в яких можуть виявитися і недійсні бюлетені.

⁴⁵ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums. Ухвалений 19 липня 1995 року зі змінами від 2017 року. – Ст. 2 // LatvijasVestnesis. Доступ : <https://likumi.lv/doc.php?id=36189>

⁴⁶ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums... – Ст. 6.

На запит Бюро із запобігання і протидії корупції донори партії надають інформацію про свої доходи, готівкові кошти, заборгованості, майно та документальне підтвердження джерел надходжень.

Існують обмеження на внески на користь партії. Обмеження на членські внески становить 50 мінімальних зарплат на рік. Фізична особа не може пожертвувати упродовж року коштів більш як 50 мінімальних зарплат (€19 000 станом на 2017 рік⁴⁷), а походження коштів має бути не раніше, ніж за два роки до здійснення внеску. При цьому такі особи звільняються від сплати податку, що регулюється податковим законодавством.

Спеціальних виборчих фондів не існує, витрати здійснюються з рахунку партії. При цьому витрати за період від 120 днів до дня виборів і безпосередньо до останнього дня перед днем голосування розцінюються як витрати на кампанію⁴⁸, що відображається у звіті, який подається впродовж 30 днів після дня голосування.

Декларація про доходи та витрати повинна містити всі доходи та витрати на розміщення оголошення на будь-яких носіях, поштові послуги, підготовку всіх видів рекламних матеріалів (відеоматеріалів, аудіоматеріалів, плакатів тощо); планування, підготовку та організацію виборчої кампанії; заробітну плату особам, які беруть участь у виборчій кампанії, та інші платежі фізичним особам; оренду рухомого та нерухомого майна для цілей виборчої кампанії; друковану продукцію з метою виборчої кампанії; фінансування благодійних заходів, спонсорство, виплати пільг та внесення пожертв; покриття інших витрат, пов'язаних із виборчою кампанією, із зазначенням їх окремо⁴⁹.

Вищезазначені витрати не обмежуються. Обмежуються витрати на розміщення реклами та благодійність, а також регламентовано загальний рівень витрат: політична партія або коаліція, що подають список кандидатів для виборів до Сейму в усіх п'яти виборчих округах, можуть витра-

⁴⁷ Monitoring and control of political parties financing Inga Zeltiņa Senior officer of the Division of Control of political parties financing. Доступ : <http://expertforum.ro/wp-content/uploads/2017/08/Inga-Zeltina-Monitoring-and-control-of-political-parties-financing.pdf>

⁴⁸ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums... – Art. 84.

⁴⁹ Politisko organizāciju (partiju) finansēšanas likums... – Art. 82.

тити суму, яка не перевищує середню місячну заробітну плату, з коефіцієнтом 0,0004 на кожного виборця або, якщо такий список подається лише в окремих виборчих округах, на кожного виборця у відповідному виборчому окрузі.

Кошти, витрачені кандидатом, який висувається за списком партії, зараховуються до витрат передвиборчої кампанії відповідної політичної організації і вносяться до звіту політичної сили щодо витрат на передвиборчу кампанію.

Нагляд за фінансуванням передвиборчих кампаній здійснює Бюро із запобігання та протидії корупції, яке має повноваження щодо контролю та розслідувань.

Останнім днем подання списків для реєстрації є шістдесятій день до дня голосування. Кількість заявлених у списку кандидатів може на три кандидати перевищувати кількість мандатів у виборчому окрузі. Одного і того ж кандидата можна заявити тільки в одному списку кандидатів в одному виборчому окрузі. У списку кандидатів вказуються ім'я, прізвище і персональний код.

Імена кандидатів у кожному списку розміщуються в алфавітному порядку.

ЦВК нумерує списки за результатами жеребкування. Спочатку жеребкування проходять суб'єкти виборів, які подали списки у всіх округах, потім у чотирьох і т.д. Списки кандидатів партії (коаліції партій) в усіх округах мають один і той же номер.

Центральна виборча комісія забезпечує, щоб не пізніше, ніж за 20 днів до дня виборів були опубліковані: передвиборчі програми; списки кандидатів із зазначенням усіх відомостей про кожного кандидата (крім адреси, номера особистого телефону, адреси електронної пошти та персонального коду кандидата); імена та прізвища тих кандидатів, щодо яких є документи, які свідчать, що ці кандидати могли співпрацювати зі службами державної безпеки СРСР, ЛРСР або іноземних держав, службами розвідки чи контррозвідки, були позаштатними співробітниками, агентами, резидентами чи утримувачами конспіративних квартир цих служб⁵⁰.

⁵⁰ The Saeima Election Law... – Art. 15.

Правила щодо захисту національних меншин у виборчому процесі. Гендерний вимір балотування

Спеціальних положень для захисту прав меншин у виборчому процесі не передбачено.

Законодавство Латвії наразі не містить ні перешкод, ні заохочень для збалансування списків кандидатів за гендерною ознакою. За даними ЦВК Латвії, під час виборів 2006 і 2010 років до Сейму було обрано 19% жінок, 2011 року – 21%, 2014 року – знову 19% жінок.

28

Доступ до інформації на дільниці

У Латвії відбулась найбільш цікава для сучасної України динаміка зміни національного законодавства щодо агітації під час виборів. До 2006 року фактично єдиними обмеженнями в Латвії були: заборона агітації на виборчих дільницях і біля дільниць, заборона розміщення реклами в державних установах та підприємствах, установах та підприємствах органів місцевого самоврядування. Також були загальні вимоги щодо забезпечення принципу рівності при розміщенні

політичної реклами в мас-медіа та використанні державних приміщень і приміщень самоврядування для заходів передвиборчої агітації. На тлі змін до Закону про фінансування політичних організацій (партій) у 2005 році, який дозволив партіям витратити на політичну рекламу стільки коштів, скільки могли залучити і скільки вважали за необхідне, створилася ситуація, коли від виборів до виборів витрати партій на виборчі кампанії зростали все більше і більше. Як підсумок, у 2009 році парламент затвердив кілька істотних умов щодо обмеження передвиборчої реклами. Зокрема, було заборонено розміщувати матеріали передвиборчої агітації на телебаченні, радіо, у громадських місцях, друкованих виданнях та інтернеті в день виборів і за день до виборів; у день виборів до закриття дільниць поширювати по радіо та телебаченню результати громадської думки про рейтинги партій або окремих депутатів; укладати угоди щодо передвиборчої агітації між ЗМІ й третіми особами, які не є учасниками виборчого процесу. Також медіа зобов'язані інформувати Бюро із запобігання та протидії корупції про ціни та обсяги замовленої реклами, а Бюро отримало повноваження переривати опла-

чену партією передвиборчу агітацію у разі перевищення встановленого законом ліміту витрат.

Треті особи можуть здійснювати агітацію на суму не більше 15 мінімальних зарплат. При цьому види робіт регламентовано⁵¹.

За 30 днів до дня виборів заборонено розміщувати політичну рекламу на телебаченні та у ЗМІ – публікувати інтерв'ю і статті про кандидатів, а також розміщувати інші передвиборчі матеріали, щоб запобігти зловживанню кандидатами службовим становищем під час кампанії. Дозволяється оголошувати по телебаченню про зустрічі кандидатів з виборцями, а також використовувати визначений законом безкоштовний час на телебаченні і радіо. Зазначений час – чотири рази по п'ять хвилин – партії можуть використовувати протягом 25 днів до дня виборів. За дотриманням цих обмежень спостерігає Національна рада електронних засобів масової інформації.

Передбачається, що виборець отримує інформацію про партії, програми та списки кандидатів в

обсязі, передбаченому законом (крім ідентифікаційного коду) із центрального друкованого видання країни⁵² та із плакатів на виборчих дільницях.

Голосування та розподіл мандатів між списками та кандидатами

На дільниці виборець отримує списки кожної із зареєстрованих партій і конверт, в який він потім покладе список партії, щодо кандидатів якої голосував.

У виборчому бюлетені вказуються округ, номер списку кандидатів, назва списку, імена і прізвища кандидатів. Навпроти прізвищ кандидатів виборець може за власним вибором зробити позначку «+», якщо підтримує обрання кандидата, не зробити позначки (залишити бюлетень незмінним) або викреслити ім'я чи прізвище кандидата. Якщо у конверті буде декілька однакових бюлетенів, дійсним вважається один із них.

⁵¹ Pre-election Campaign Law. Ухвалений 13 грудня 2012 року зі змінами від 10 квітня 2014 року. – Chapter 5 // Сайт ЦВК. Доступ : https://www.cvk.lv/pub/upload_file/anglu/Pre_election_Campaign_Law.pdf

⁵² Pre-election Campaign Law // Сайт ЦВК. Доступ : https://www.cvk.lv/pub/upload_file/anglu/Pre_election_Campaign_Law.pdf

Рис. 3. Приклад голосування за бюлетенем в Латвії

На першому етапі підрахунку голосів рахуються дійсні голоси, віддані за той чи інший список кандидатів. На другому етапі дійсні виборчі бюлетені розділяються на дві групи – змінені та незмінні. Зміненими вважаються ті виборчі бюлетені, в

яких виборець навпроти прізвища кандидата зробив позначку «+» або викреслив ім'я чи прізвище кандидата. Усі інші виборчі бюлетені вважаються незмінними. Щодо кожного кандидата комісія підраховує змінені виборчі бюлетені, в яких навпроти його прізвища зроблена позначка «+», та тих, де його ім'я або прізвище викреслені⁵³.

Щоб розподілити мандати, належні кожному виборчому округу, між списками партій, що подолали загальнонаціональний загороджувальний бар'єр у 5%, дійсні голоси виборців, поданих за кожен список окремо, ділять послідовно на 1, 3, 5, 7 і так далі (метод дільників Сент-Лагю, що починається з одиниці із кроком «два»), поки кількість ділень не зрівняється з кількістю кандидатів, заявлених у списку. Мандати у виборчому окрузі послідовно отримують ті списки кандидатів, яким відповідають більші ділення.

У нашому прикладі: у партії А – 4 025 голосів, В – 3 850 голосів, С – 2 690 голосів, D – 2 645, Е – 2 128, F – 1 398 і 11 мандатів, що підлягають розподілу в окрузі.

⁵³ The Saeima Election Law... – Art. 35. За даними ЦВК Латвії, на останніх виборах до Сейму 62,35% бюлетенів були змінні.

Таблиця 7. Розподіл мандатів за методом Сент-Лагю. Латвія

Дільник / Голоси	A 4 025	B 3 850	C 2 690	D 2 645	E 2 128	F 1 398
Дільник 1	4 025 Перший мандат	3 850 Другий мандат	2 690 Третій мандат	2 645 Четвертий мандат	2 128 П'ятий мандат	1 398 Шостий мандат
Дільник 3	1 341,6 Сьомий мандат	1 283,3 Восьмий мандат	896,6 Дев'ятий мандат	881,6 Десятий мандат	709,3	466
Дільник 5	805 Одинадцятий мандат	770	538	529	425,6	
Дільник 7	575					

Відповідно до кількості мандатів для кожного списку визначається кількість кандидатів з кожного списку, які будуть обрані. Обраними вважаються кандидати, які отримали найбільшу кількість голосів. Кількість голосів, відданих за кандидата, дорівнює кількості голосів, відданих за список кандидатів, в якому даний кандидат названий, за вирахуванням кількості виборчих

бюлетенів, в яких ім'я цього кандидата викреслене, і додаванням кількості тих виборчих бюлетенів, у яких виборці навпроти прізвища цього кандидата поставили позначку «+». У разі збігу часток голосів мандат отримує той список партії (коаліції), який набрав більше дійсних голосів виборців у Латвії загалом⁵⁴.

⁵⁴ The Saeima Election Law... – Art. 39.

Виборчі спори. Оскарження результатів виборів

Упродовж трьох робочих днів суб'єкти виборів можуть у судовому порядку оскаржити рішення Центральної виборчої комісії про затвердження результатів виборів⁵⁵. Центральна виборча комісія протягом п'яти днів після отримання обвинувального висновку у кримінальній справі про порушення виборчого права оцінює, чи вплинуло це порушення на розподіл мандатів, і ухвалює

одне з таких рішень: не перерозподіляти мандати між кандидатами, зареєстрованими на відповідних виборах; перерозподілити мандати між кандидатами, зареєстрованими на відповідних виборах. Ці рішення Центральної виборчої комісії можна оскаржити в суді протягом десяти днів після їх прийняття. Після того, як рішення більше не можна оскаржити, Центральна виборча комісія направляє його до Комісії Сейму з мандатів і заяв, яка представляє результати виборів на остаточне затвердження Сейму шляхом голосування⁵⁶.

⁵⁵ The Saeima Election Law... – Art. 51 p. 1.

⁵⁶ The Saeima Election Law... – Art. 52.

Списки виборчих комітетів

Вибори до парламенту

Сейм – палата двопалатного парламенту Польщі, що складається зі 460 депутатів. Обирається строком на чотири роки шляхом вільних виборів за пропорційною системою, що закріплено в Конституції⁵⁷. Порядок обрання парламенту визначає відповідний закон⁵⁸. Виборами загальнонаціонального рівня є вибори Президента Польщі, другої палати парламенту – Сенату, а також Європейського парламенту.

Хто обирає

Правом обирати володіють громадяни Польщі віком від 18 років, які мають право голосу. Голосувати не можна особам, позбавленим публічних прав рішенням суду, визнаним судом недієздатними, а також позбавленим виборчого права рішенням Державного трибуналу⁵⁹. Балотуватися до Сейму може кожен громадянин Польщі, що досягнув 21 року і має право голосу. Обмеження пасивного виборчого права встановлені для: 1)

⁵⁷ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej від 2 квітня 1997 року. – Art. 96 // Сайт Сейму. Доступ : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>

⁵⁸ Kodeks Wyborczy, ухвалений 5 січня 2011 року, зі змінами від 2017 року // Сайт Сенату. Доступ : https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/userfiles/_public/senatrp/new/kodeks_wyborczy_tj2017.pdf

⁵⁹ Kodeks Wyborczy... – Art. 10.

засуджених за умисний злочин, коли позивачем виступає держава, або умисний фінансовий злочин; 2) осіб, щодо яких існує правомочне рішення суду щодо втрати права обиратися відповідно до люстраційного законодавства; 3) громадян країн членів ЄС, які не є громадянами Польщі, позбавлених цього права в країні свого громадянства⁶⁰.

Хто балотується

34 Право висувати кандидатів належить трьом суб'єктам виборів: політичним партіям, коаліціям політичних партій і усім виборцям через виборчі комітети⁶¹. Виборці можуть створити виборчий комітет, якщо їх буде не менше 15 осіб. Вибор-

чий комітет, створений виборцями, має подати до Національної виборчої комісії не менше 1 000 підписів на свою підтримку⁶². Кожен виборчий комітет вибирає уповноважену особу, яка представляє його інтереси в Національній виборчій комісії, призначає по одному представнику в дільничну виборчу комісію.

Виборчий комітет може представити по одному списку кандидатів у будь-якій кількості округів, але кількість кандидатів у списку не може бути меншою, ніж кількість мандатів для округу. Кандидат може балотуватися лише в одному окрузі. Грошова застава не практикується, а кожен виборчий комітет має зібрати 5 000 підписів в окрузі на підтримку власного списку (Ст. 210).

⁶⁰ У Польщі громадяни країн ЄС мають право обирати та обиратися на місцевих виборах за умови, що вони мають постійний дозвіл на проживання та внесені до реєстру виборців. Див: *Vademecum wyborcy (obywatele Unii Europejskiej niebędących obywatelami polskimi)*. Доступ : <http://bip.um.wroc.pl/artykul/219/3189/vademecum-wyborcy-obywatele-unii-europejskiej-niebedacych-obywatelami-polskimi>

⁶¹ *Kodex Wyborczy...* – Art. 204.

⁶² *Ibid.*

Таблиця 8. Статистика виборів. Польща

Суб'єкти / Роки виборів	2005 ⁶³	2007 ⁶⁴	2011 ⁶⁵	2015 ⁶⁶
Населення станом на 1 січня	38 028 391	37 863 631	37 748 288	37 424 459
Зареєстровані виборці	30 229 031	30 311 716	30 762 931	30 629 150 ⁶⁷
Загальна кількість списків, які взяли участь у виборах	51	29	19	39
Списки політичних партій, які взяли участь у виборах / коаліції	31	23/1	13	22/1
Загальна кількість списків, що пройшли до парламенту	6	5	6	6
Політичні партії, що пройшли до парламенту / коаліції	5	3/1	5	4
Списки незалежних кандидатів (виборчі комітети виборців), які взяли участь у виборах	18	4	4	15
Списки незалежних кандидатів (виборчих комітетів виборців), що пройшли до парламенту	0	0	0	1
Списки національних меншин (виборчі комітети виборців), які взяли участь у виборах	2	1	2	1
Представники національних меншин, що пройшли до парламенту	1	1	1	1

⁶³ Статистичні дані за 2005 рік // Сайт Національної виборчої комісії Польщі. Доступ : <http://www.wybory2005.pkw.gov.pl/SJM/PL/KOMITETY/dsp.html>

⁶⁴ Статистичні дані за 2007 рік // Сайт Національної виборчої комісії Польщі. Доступ : <http://wybory2007.pkw.gov.pl/SJM/PL/KOMITETY/dsp.htm>

⁶⁵ Статистичні дані за 2011 рік // Сайт Національної виборчої комісії Польщі. Доступ : <http://wybory2011.pkw.gov.pl/kom/pl/statystyka.html>

⁶⁶ Статистичні дані за 2015 рік // Сайт Національної виборчої комісії Польщі. Доступ : http://parlament2015.pkw.gov.pl/aktualnosci/7_Statystyka

⁶⁷ На офіційному ресурсі Національної виборчої комісії дані щодо кількості виборців розходяться. У розділі сайту «Статистичні дані» (Доступ : http://parlament2015.pkw.gov.pl/aktualnosci/7_Statystyka) вказано 30 534 948 виборців, а в Постанові НВК від 27 жовтня 2015 року про результати виборів до Сейму – 30 629 150 виборців. Постанова НВК від 27 жовтня 2015 року про результати виборів до Сейму. Доступ : http://parlament2015.pkw.gov.pl/pliki/1445959303_obwieszczenie_sejm_wybory_wyniki.pdf

Організація виборчого процесу. Оголошення виборів

Вибори оголошуються за 60 днів до дати голосування, у разі дострокових виборів – за 45 днів.

Виборчі округи та кількість мандатів для округу

Виборчі округи визначаються відповідно до кількості виборців і охоплюють воєводства або частину воєводства. При формуванні округу повинні враховуватися межі повітів і міст, прирівняних до повітів. Кількість округів – 41 – зафіксована в додатку до Виборчого Кодексу⁶⁸. За правилами, величина округу не повинна бути меншою, ніж сім мандатів (Ст. 201). Відмінність між величиною найбільшого (20 мандатів) і найменшого (7 мандатів) округу в 2015 році становила 2,8 рази.

Встановлення кількості мандатів, що розподіляються в окрузі, визначається за нормою пред-

ставництва, яка обчислюється шляхом поділу кількості населення у державі на кількість мандатів – 460. При цьому залишки поділу кількості мандатів в округах, рівні або більші $\frac{1}{2}$, округлюються до цілого числа. Якщо сукупна по країні кількість обрахованих мандатів буде більшою, ніж 460, то надлишковий мандат вилучається з того округу, де норма представництва була найменшою. Якщо ж кількість депутатів для округу недостатня, то додаткові мандати додаються до округів, в яких норма представництва найбільша⁶⁹.

Перегляд меж округів здійснюється Сеймом у разі, якщо змінюється територіально-адміністративний устрій та кількість населення в окрузі або країні і не пізніше, ніж за рік до виборів.

Постійнодіючими органами управління виборами є Національна виборча комісія (НВК) і виборчі комісари. Формування виборчих комісій у Польщі досі було прерогативою судової влади, а партії брали участь у формуванні лише дільничних комісій.

⁶⁸ Перелік виборчих округів на виборах до Сейму // Kodeks Wyborczy... – Art. 144. Доступ : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/kodeks/kodeks.htm>

⁶⁹ Kodeks Wyborczy. – Art. 202.

Таблиця 9. Виборчі округи і належні мандати. Польща

Номер округу	Виборчі округи	Зареєстровані виборці (станом на останні вибори 2015 року) ⁷⁰	Належні в окрузі мандати
1	Нижньосілезьке воєводство / Легніца	787 416	12
2	Нижньосілезьке воєводство / Валбжих	539 545	8
3	Нижньосілезьке воєводство / Вроцлав	988 061	14
4	Куявсько-Поморське воєводство / Бидгощ	804 077	12
5	Куявсько-Поморське воєводство / Торунь	832 502	13
6	Люблінське воєводство / Люблін	959 177	15
7	Люблінське воєводство / Хелм	771 648	12
8	Любуське воєводство / Зільона Гура	800 699	12
9	Лодзинське воєводство / Лодзь	642 203	10
10	Лодзинське воєводство / Пьотркув-Трибунальський	586 015	9

Номер округу	Виборчі округи	Зареєстровані виборці (станом на останні вибори 2015 року) ⁷⁰	Належні в окрузі мандати
11	Лодзинське воєводство / Серадз	786 549	12
12	Малопольське воєводство / Краків	514 765	8
13	Малопольське воєводство / Краків	938 869	14
14	Малопольське воєводство / Новий Сад	614 295	10
15	Малопольське воєводство / Тарнув	579 603	9
16	Мазовецьке воєводство / Плоцк	671 219	10
17	Мазовецьке воєводство / Радом	574 038	9
18	Мазовецьке воєводство / Седльце	763 101	12
19	Мазовецьке воєводство / Варшава	1 561 289	20

⁷⁰ Вибори до Сейму і Сенату у 2015 році // Сайт Національної виборчої комісії. Доступ : http://parlament2015.pkw.gov.pl/349_Wyniki_Sejm/0/0

Номер округу	Виборчі округи	Зареєстровані виборці (станом на останні вибори 2015 року) ⁷⁰	Належні в окрузі мандати
20	Мазовецьке воєводство / Варшава	832 675	12
21	Опольське воєводство / Ополе	808 931	12
22	Підкарпатське воєводство / Кросно	710 602	11
23	Підкарпатське воєводство / Жешув	988 577	15
24	Підляське воєводство / Білосток	947 710	14
25	Поморське воєводство / Гданськ	830 798	12
26	Поморське воєводство / Гдиня	936 485	14
27	Сілезьке воєводство / Бяльско-Бяла	612 348	9
28	Сілезьке воєводство / Ченстохова	486 784	7
29	Сілезьке воєводство / Глівіце	611 771	9
30	Сілезьке воєводство / Рибнік	574 191	9
31	Сілезьке воєводство / Катовіце	777 770	12

Номер округу	Виборчі округи	Зареєстровані виборці (станом на останні вибори 2015 року) ⁷⁰	Належні в окрузі мандати
32	Сілезьке воєводство / Сосновец	564 891	9
33	Свентокшиське воєводство / Кельце	1 031 221	16
34	Вармінсько-Мазурське воєводство / Ельблонг	503 061	8
35	Вармінсько-Мазурське воєводство / Ольштин	636 139	10
36	Великопольське воєводство / Каліш	797 144	12
37	Великопольське воєводство / Конін	617 224	9
38	Великопольське воєводство / Піла	610 758	9
39	Великопольське воєводство / Познань	692 746	10
40	Західнопоморське воєводство / Кошалін	515 403	8
41	Західнопоморське воєводство / Щецин	826 850	12
	Загалом	30 629 150	460

Національна виборча комісія у складі дев'яти осіб обиралася на дев'ять років. Досі по трое суддів делегувалися від Конституційного Суду, Верховного Суду й Вищого адміністративного суду і призначалися Президентом за поданням голів відповідних судів. При цьому за членами НВК зберігався статус суддів і відповідні повноваження. У грудні 2017 року починаючи з 2019 року змінами до Виборчого Кодексу встановлено, що сім із дев'яти членів НВК будуть обиратися Сеймом⁷¹, а їхні повноваження триватимуть стільки ж, скільки і повноваження Сейму, тобто, до формування НВК починає застосовуватися політичний підхід.

Виборчі комісари – це уповноважені Національної виборчої комісії у кожному воєводстві на строк до п'яти років, які очолюють виборчі комісії нижчого рівня. Комісії середньої ланки – територіальні – діють не на постійній основі. Їх члени пропонуються міністром юстиції з суддів регіону. А на найнижчому рівні формуються окружні комісії з виборців та висуванців політичних партій.

Національна та окружні виборчі комісії мають виконавчий орган, що працює на постійній основі, – Національне виборче управління, яке має свої департаменти у кожному із 49 воєводств. Голова управління призначається Національною виборчою комісією, секретарем якої також є ця особа.

Списки виборців

Постійний реєстр виборців включає осіб, які постійно проживають на території гміни і мають право голосу. Реєстр виборців ділиться на дві частини. Частина А реєстру виборців включає польських громадян. Виборці, які є польськими громадянами, зареєстрованими на постійне проживання у гміні, включаються до реєстру автоматично. Частина В включає громадян ЄС, які постійно проживають на території гміни і мають право голосу на виборах до Європарламенту та місцевих виборах. Реєстр виборців адмініструє гміна у порядку делегованих повноважень.

⁷¹ Polish MP's vote through contested changes to electoral law. Від 15 грудня 2017 року // Radio Poland. Доступ : <http://www.thenews.pl/1/9/Artykul/339-947,Polish-MPs-vote-through-contested-changes-to-electoral-law>

Суб'єкти виборів і реєстрація

Кандидатів реєструє окружна виборча комісія. Перед затвердженням списків вона отримує інформацію щодо кандидатів із Національного кримінального реєстру. Національна виборча комісія передає для перевірки заяви кандидатів про відсутність співпраці зі спецслужбами до Комітету з люстрації Інституту національної пам'яті. Кожен кандидат, який народився до 1 серпня 1972 року, має скласти заяву, що він не співпрацював зі спецслужбами Народної Республіки Польща в період 1944–1990 років.

Фінансування виборчих кампаній

У Польщі діють чіткі правила щодо фінансових аспектів політичної діяльності, що охоплюють функціонування політичних партій у період між виборами та обіг коштів різних виборчих комітетів упродовж виборів. Також забезпечується прозорість обігу ресурсів і контроль за звітністю суб'єктів виборів.

Партія має постійні рахунки, і в тому числі постійний рахунок виборчого фонду, що дозволяє накопичити кошти, які мають бути переказані виборчому комітетові партії у період виборів, і всі витрати на виборчу кампанію здійснює виборчий комітет.

Управляє виборчим фондом спеціальний фінансовий менеджер. Джерелами надходжень до виборчого фонду партії є кошти партії, пожертви, спадщина та заповіти⁷².

Встановлено обмеження на надходження коштів. Річні членські внески не можуть перевищувати місячний розмір мінімальної зарплати (вони можуть надаватися готівкою⁷³). Загальна сума внесків від фізичної особи на користь політичної партії, а також внесків до виборчого фонду партії, не може перевищувати на рік 15 мінімальних зарплат, що визначається станом на день напередодні внеску⁷⁴. Ця сума може бути збільшена до 25 мінімальних зарплат, якщо впродовж календарного року проводяться декілька чергових загальнодержавних виборів або референдумів.

⁷² Ustawa o partiach politycznych від 27 червня 1997 року зі змінами від 2017 року. – Art. 36 // Сайт Сейму. Доступ : <http://www.sejm.gov.pl/prawo/partiepol/partiepol.htm>

⁷³ Ustawa o partiach politycznych ... – Art. 26.

Звіт про рух коштів на рахунку виборчого фонду є частиною річного фінансового звіту політичної партії.

У період виборів усі фінансові операції, пов'язані із виборчою кампанією, здійснюються виборчими комітетами. Виборчий комітет може залучати та витратити кошти лише на цілі, пов'язані з виборами. Забороняється збирати кошти до того, як виборча комісія отримає повідомлення про створення виборчого комітету, а також після дня виборів (Ст. 129). Також забороняється витратити кошти до дати отримання виборчою комісією повідомлення про створення виборчого комітету та після дати подання фінансової звітності щодо витрат у період виборів. Відповідальність за фінансові зобов'язання виборчої комісії несе фінансовий представник виборчого комітету, який надає письмову згоду на всі витрати. Виборчі комітети не можуть передавати кошти один одному. Не дозволяється збирати кошти на публічних заходах (у вигляді готівки).

Виборчі комітети політичних партій можуть приймати ресурси тільки із виборчого фонду партії,

виборчі комітети коаліцій партій відповідно від виборчих фондів партій коаліції⁷⁵.

Виборчі комітети можуть приймати платежі лише від громадян Польщі, які мають постійне місце проживання в Республіці Польща, та банківські кредити, взяті на цілі виборчої кампанії. Виборчі комітети не можуть приймати внески нематеріального характеру, за винятком безкоштовного розповсюдження плакатів і доставки листів на виборчі ділянки фізичними особами та надання допомоги у службових роботах, що надаються фізичними особами.

Виборчий комітет має лише один банківський рахунок.

Кандидат у депутати може фінансувати свою кампанію, але також через виборчий комітет і з обмеженням. Він може внести у виборчий комітет суму, що не перевищує 45 мінімальних зарплат за роботи в період виборчого процесу. Усі оплати повинні носити безготівковий характер.

Виборчі комітети можуть витратити суми з обмеженнями. Витрати на проведення передвибор-

⁷⁵ Ustawa o partiach politycznych – Art. 25.

чої агітації та рекламу не можуть перевищувати 80% видатків даного виборчого комітету⁷⁶.

Верхній поріг витрат виборчого комітету обчислюється за формулою:

$$L = (w \times k \times m) / 460,$$

де L – ліміт витрат, w – кількість виборців у регістрі країни, k – передбачена законом сума для кожного виборця, що дорівнює 0,82 злотих⁷⁷, m – загальна кількість депутатів, обраних у всіх виборчих округах, в яких комітет зареєстрував списки кандидатів⁷⁸.

42

Невитрачені кошти виборчий комітет партії передає у виборчий фонд партії; виборчий комітет коаліції партій передає відповідно до коаліційної угоди або неприбутковим організаціям.

Звітність і відповідальність: виборчі комітети ведуть облік отриманих позик, що містять назву кредитної установи та всі реквізити позики – дату позики, її суму, відсотки та інші витрати

на отримання позики, зобов'язання гарантів та узгоджену дату погашення; суми, що перевищують у сукупності від однієї фізичної особи суму мінімальної винагороди відповідно до законодавства країни, із зазначенням прізвища та прізвища і місце проживання такої особи. Дані мають бути доступні публічно і подані у встановлені строки.

Фінансовий звіт подається до виборчого органу округу, де було створено виборчий комітет. Якщо фінансовий звіт подано до Національної виборчої комісії, до звіту додається висновок державного ревізора.

Якщо фінансовий звіт не подано вчасно, виборчий комітет втрачає права на субсидію, що обраховується за формулою:

$$Dp = W / M \times 560,$$

де Dp – сума субсидії; W – сума витрат виборчого комітету, який отримав хоча б один мандат у Сеймі на виборчу кампанію; M – кількість місць

⁷⁶ Kodeks Wyborczy.... – Art. 132.

⁷⁷ Kodeks Wyborczy.... – Art. 136.

⁷⁸ Сума видатків на одного виборця може змінитися, якщо індекс цін зросте не менше, ніж на 5%.

депутатів (і сенаторів), отриманих відповідним виборчим комітетом.

Крім того, як йдеться у Виборчому кодексі⁷⁹, партія також втрачає право на державну фінансову субсидію для своєї статутної діяльності. Така передбачена для політичних партій, що набрали 3% дійсних голосів виборців (6% – у складі коаліції) на виборах до Сейму, законом про політичні партії від 27 червня 1997 року.

Також встановлено розвинену систему санкцій за різні види порушень стосовно фінансової звітності.

Правила щодо захисту національних меншин у виборчому процесі. Гендерний вимір балотування

Для національних меншин виборче законодавство Польщі передбачає особливі умови виборчі комітети організацій національних меншин можуть здобути мандати в окрузі на основі простої (природної) квоти, не долаючи 5% загороджу-

вальний поріг (Ст. 197). Представники організації німецької меншини, яка розселена доволі компактно, користуючись цією можливістю проводять свого представника.

Суспільство у Польщі прагне до збалансування гендерних відносин у виборчому процесі та у владі: кількість кандидатів-жінок чи кандидатів-чоловіків у списку не може бути меншою, ніж 35% (Ст. 211). Це є умовою реєстрації списку. За результатами виборів до Сейму 2015 року кількість жінок у парламенті сягнула рекордного для Польщі рівня в 27%. У 2007 році до Сейму було обрано 20% жінок, у 2011-му – 24%.

Доступ до інформації

Окружна виборча комісія повинна скласти повідомлення про зареєстровані списки кандидатів, у тому числі інформацію про їх реєстраційні номери (отримані через жеребкування), назви й абрєвіатури виборчих комітетів, а також персональні дані кандидатів, подані при реєстрації, в тому числі зміст заяви про відсутність співпраці з

⁷⁹ Kodeks Wyborczy.... – Art. 199.

органами державної безпеки в 1944–1990 роках. Після цього місцеве відділення Державного виборчого бюро, яке відповідає за матеріально-технічне забезпечення виборів, забезпечує друк такої інформації та розміщення у виборчому окрузі не пізніш як за десять днів до дня голосування.

Агітація розпочинається після оголошення про початок виборів і закінчується за 24 години до дня голосування. Детально регламентовано обмеження щодо «дня тиші», поширення даних опитувань громадської думки щодо політичних уподобань, агітації у приміщеннях дільниць, державних органів, навчальних закладів, агітації посадовими особами тощо.

Передбачено спеціальні обмеження для телебачення і радіо під час проведення дебатів. Так само, як і в Україні, передбачено як надання безкоштовного часу в ефірі з метою інформування виборців, так і можливість проведення агітації на комерційній основі. Детально врегульовано питання реалізації права на відповідь кандидата / партії, яке може бути впроваджене не тільки

через матеріали, поширені в ЗМІ, а й будь-яким іншим агітаційним способом (листівка, плакат тощо).

Голосування та розподіл мандатів між партіями і кандидатами

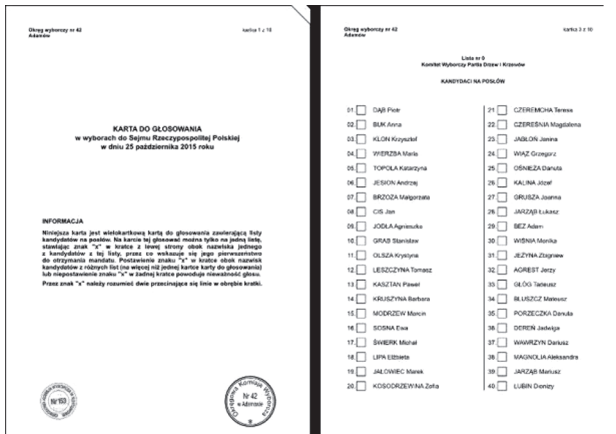
Бюлетень є зброшурованими списками виборчих комітетів. У бюлетені зазначається номер і назва (або аббревіатура назви) виборчого комітету. Під даними щодо кожного списку подаються прізвища й імена усіх кандидатів, зареєстрованих у даному списку⁸⁰.

Виборець голосує за кандидата тільки з одного списку кандидатів, що є в бюлетені, ставлячи позначку «x» у полі навпроти його імені. Таким чином виборець виражає підтримку як списку загалом, так і особливу підтримку одному із кандидатів. Бюлетені, які не містять позначок навпроти жодного кандидата, або на них позначено два або більше кандидатів із різних списків, вважається недійсним. Якщо виборець поставив

⁸⁰ Kodeks Wyborczy... – Art. 147.

позначку навпроти двох або більше кандидатів з одного списку, бюлетень вважається дійсним, але голос зараховується кандидату, який розташований у списку вище.

Рис. 4. Бюлетень для голосування на виборах до Сейму. Польща, 2015 рік

Підраховуючи голоси, дільнична виборча комісія рахує дійсні голоси, подані за всі списки кандидатів, за кожен список кандидатів, за кожного кандидата із цих списків⁸².

До розподілу мандатів в округах Національна виборча комісія допускає списки тих виборчих комітетів, створених партіями та виборцями, які набрали не менше 5% у загальнонаціональному масштабі, і списки від коаліцій партій, що здобули 8% дійсних голосів виборців⁸³. Для виборчих комітетів організацій національних меншин достатньо голосів, що дорівнюють чи перевищують просту (природну) квоту голосів в окрузі. Якщо жоден зі списків кандидатів не набрав достатньої кількості голосів або набрав лише один зі списків, прохідний бар'єр зменшується, відповідно, до 3% і 5%⁸⁴.

Розподіл мандатів в округах серед списків виборчих комітетів відбувається за послідовним діленням усіх дійсних голосів, набраних кожним із списків, на 1, 2, 3, 4...⁸⁵ та їх порівнянням між со-

45

⁸¹ Kodeks Wyborczy... – Art. 224.
⁸² Kodeks Wyborczy... – Art. 228.
⁸³ Kodeks Wyborczy... – Art. 196.
⁸⁴ Kodeks Wyborczy... – Art. 198.
⁸⁵ Kodeks Wyborczy... – Art. 232.

бою (метод д'Ондта). Мандати надаються спискам послідовно відповідно до отриманої величини поділу у порядку спадання.

Наприклад, в окрузі розподіляється 10 мандатів між п'ятьма партіями, які подолали загороджу-

вальний поріг: між партіями А – 220 080 голосів, В – 200 600 голосів, С – 174 540 голосів, D – 110 840 голосів, Е – 80 068 голосів. Мандати по черзі отримують партії, чиї дільники виявляються найбільшими.

Дільники / Голоси	A 220 080	B 200 600	C 174 540	D 110 840	E 80 068
1 крок – ділиться на 1	220 080 Перший мандат	200 600 Другий мандат	174 540 Третій мандат	110 840 Четвертий мандат	80 068 Восьмий мандат
2 крок – ділиться на 2	110 04 П'ятий мандат	100 300 Шостий мандат	87 270 Сьомий мандат	55 420	40 034
3 крок – ділиться на 3	73 360 Дев'ятий мандат	66 866 Десятий мандат	58 180		
4 крок – ділиться на 4					
Результат списків округу	3 мандати	3 мандати	2 мандати	1 мандат	1 мандат

В окружному списку мандати розподіляються між кандидатами відповідно до кількості персональних голосів у порядку спадання. Обраними вважаються кандидати, які набрали найбільшу кількість голосів у списках комітетів у кількості, відповідній до кількості мандатів, отриманих списком. Якщо два кандидати набрали однакову кількість голосів, мандат отримує той, за якого були віддані голоси на більшій кількості дільниць, а якщо ці показники також збігаються, долю мандату вирішує жеребкування⁸⁵.

Виборчі спори. Оскарження результатів виборів

Протест проти законності виборів до Сейму має бути представлений у письмовому вигляді до Верховного Суду протягом семи днів від дати оголошення результатів виборів Національною виборчою комісією.

Верховний Суд у складі всієї палати праці, соціального забезпечення та зв'язків з громадськіс-

тю на основі доповіді Національної виборчої комісії та оцінок під час розгляду справи виносить вирок щодо дійсності виборів загалом або щодо кандидата, проти якого подано позов. Це рішення приймається не пізніше 90 днів від дня виборів на засіданні за участі Генерального прокурора і Голови Національної виборчої комісії. Верховний Суд, визнаючи вибори недійсними, ухвалює рішення про проведення повторних загальних виборів або вибори в тих округах, де вибори окремих кандидатів було визнано недійсними. На підставі рішення Верховного Суду президент оголошує повторні загальні вибори або вибори в окремих округах⁸⁶. Національна виборча комісія розглядає скарги щодо дій окружних виборчих комісій та виборчих комісарів, які поза іншими повноваженнями також розглядають скарги на діяльність територіальних виборчих комісій. Окружні виборчі комісії проводять розгляд скарг на дії регіональних або дільничних виборчих комісій. Регіональні й територіальні виборчі комісії, в свою чергу, уповноважені розглядати скарги на діяльність дільничних виборчих комісій.

⁸⁵ Kodeks Wyborczy... – Art. 233.

⁸⁶ Kodeks Wyborczy... – Art. 244–245.

Відсутність виборців у реєстрі, недостовірні дані щодо виборців або включення до реєстру осіб, які не мають відповідного виборчого права, оскаржуються в адміністративному порядку. Скарги виборців щодо відмови в задоволенні такої скарги подаються до місцевого суду протягом трьох днів. Така скарга має бути розглянута в судовому порядку протягом трьох днів⁸⁷.

Особливістю покарань за злочини проти виборів⁸⁸, у порівнянні з іншими країнами, є безальтернативні санкції у вигляді позбавлення волі (в більшості своїй на три роки). Злочинами проти виборів, за польським кримінальним законодавством, є: порушення таємниці голосування,

отримання вигоди за голосування, втручання у виборчий процес, фальшування з підрахунком голосів та інші.

Скарги щодо дійсності виборів розглядаються в судовому порядку. Оскарження дійсності виборів відбувається протягом семи днів з дня оголошення результатів виборів шляхом подання скарги до Верховного Суду. Право на оскарження належить виборцям і виборчим комітетам. При розгляді таких скарг у Верховному Суді до процесу залучається Генеральний прокурор. Рішення щодо дійсності виборів має бути прийнято Верховним Судом протягом 90 днів з дня встановлення результатів виборів.

⁸⁷ У справі «Kwiesień проти Польщі», відповідачем в якому виступала польська держава, яка, щоправда, стосувалася місцевих виборів, Європейський суд з прав людини встановив законність розгляду виборчих спорів в короткі строки задля забезпечення справедливості виборчого процесу.

⁸⁸ Kodeks Karny. – Rozd. 31 // Сайт Polskie Kodeksy. Доступ : <http://kodeks.ws/karny/>

ВИСНОВКИ

На даних, зібраних під час аналізу практики та правил виборів в Естонії, Польщі та Латвії, можна переконалися у широких можливостях для демократизації виборів при застосуванні пропорційних систем за допомогою «відкритих списків», тобто засобу впливу виборця на розподіл місць усередині виборчого списку на відміну від ситуації, коли рішення про розподіл місць усередині списку політичної сили приймається тільки самою цією політичною силою («закриті списки»).

1. Пропорційні системи, які дозволяють забезпечити приблизно рівну відповідність голосів виборців за політичну силу кількості місць цієї політичної сили у представницькому органі влади, в яких реалізовано механізми «відкритих списків», працюють як у малих за кількістю виборців (Естонія), так і у великих (Польща) країнах.

2. Залежно від обраного країною підходу у пропорційній системі можна забезпечити розподіл мандатів не тільки на основі вибору такого порядку партією, але й на основі включення виборців у процес формування персонального складу представницького органу влади як через персоналізоване (Естонія, Польща), так і через преференційне (Латвія) голосування.
3. Конструктивно у пропорційних системах з «відкритими списками» може бути реалізовано самовисування, хоча на практиці у більшості випадків у країнах із розвинутою партійною системою кандидати-самовисуванці (зі статусом «незалежний кандидат») навіть в умовах одномандатних округів із мажоритарним (абсолютної більшості) чи плюральним (відносної більшості) принципом мають менші шанси бути обраними порівняно з кандидатами, що підтримуються політичними партіями.

4. У пропорційних системах із «відкритими списками» можливі моделі, що дозволяють бути обраними кандидатам з високим рівнем підтримки незалежно від того, чи долає політична партія, в списку якої був висунутий кандидат, загороджувальний поріг, чи ні (так звані персональні мандати як в Естонії).
5. Практично мандати розподіляються як в округах на основі окружних списків, так і з використанням механізму «компенсаційних» мандатів на рівні загальнонаціонального списку суб'єкта виборів.

6. Захист прав меншин реалізовується на рівні спеціальних правил щодо подолання бар'єру, а гендерний вимір рівності прав кандидатів – на рівні формування списків та фінансових стимулів для суб'єктів виборів.

Ці висновки можуть бути враховані в Україні під час розробки виборчої системи, яка сприяла пропорційному представництву різних груп політичних інтересів, що важливо для підвищення ступеня суспільної єдності, і водночас зміцнювала основи взаємної відповідальності політичних сил і виборців за персональний склад парламенту.

Правила і практика голосування за відкритими списками

Інформаційно-аналітичні матеріали

Айвазовська Ольга Павлівна, Бондаренко Богдан Олегович, Бурмагін Олександр Олександрович,
Кириченко Юлія Миколаївна, Конончук Світлана Григорівна,
Тищенко Юлія Анатоліївна

Літературна редакція: Крицька Т.І.

Макетування: Тілікіна Н.В.

Друк: офсетний

Гарнітура: Helios

Тираж: 100 примірників

Агентство «Україна», ФОП Харченко

Український незалежний центр політичних досліджень – неурядовий аналітичний центр, який з 1991 року надає експертизу та розробляє рішення для стійкого демократичного управління та підзвітності.

Основні сфери діяльності УНЦПД:

- Політичні процеси та інститути демократії
- Суспільна єдність
- Розвиток громадянського суспільства

ucjpr.org.ua

ucjpr@ucjpr.org.ua

Кращі рішення для демократії